

Türkiye Selçuklu Devleti Tarihinde Bir Dönüm Noktası; II. İzzeddin Keykâvus Dönemi

A Turning Point in History of Anatolian Seljuks State; The Term of Izzeddin Keykavus II

Mehmet Suat BAL*

Öz

II. İzzeddin Keykâvus dönemi Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi için önemli olayların yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde yaşanan olaylar Türk tarihinin seyrinde önemli gelişmelere yol açmıştır. Türkiye Selçuklu Devletinin Moğol baskısı altına girmesi, çocuk yaştaki üç şehzadenin hükümdar olması, devlet adamlarının yönetimde etkisinin artması, Yakın-Doğu da gelişen siyasi olayların merkezinde Türkiye Selçuklu Devletinin yer alması, Devletin ekonomik sıkıntılardan dolayı dış borç alması, ikta sisteminde bozulmanın başlaması ve Balkanlara Müslüman Oğuzların ilk yerleşimi bu dönemde gerçekleşmiştir. Makalemizde yukarıda saydığımız olayların araştırılıp incelenmesi, Türkiye Selçuklu Devleti ve Türk tarihi açısından önemlerinin vurgulanması ve o dönemin tarihinin farklı açılardan değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: II. İzzeddin Keykâvus, Türkiye Selçuklu Devleti, İlhanlılar, IV. Rükneddin Kılıç Arslan

Abstract

The Term of Izzeddin Keykavus II became a term in which important events happened for Türkiye Seljuks State. These events in this term caused enormous developments in the course of Turkish History. Türkiye Seljuks State went under the pressure of Mongols, three princes (sultan's sons) at early age became ruler (sultan), the effect of public men decreased in management, Türkiye Seljuks State placed in the centre of the political events happened in near east, the state got debt from the out land because of the economical troubles, the system of ikta began to be

* Dr., Sütçü İmam Lisesi, Kahramanmaraş, suatbal@hotmail

abnormal and the first settlement of the Muslim Oguz happened in to Balkans in this term. In this article, the research of these events mentioned above, the emphasis of these events for Türkiye Seljuks State and Turkish History and the evaluation of this term in different points of view were defined.

Keywords: *Izzeddin Keykavus II, Türkiye Seljuks State, Ilkhanid State, Rukneddin Kılıdj Arslan IV.*

GİRİŞ

II. İzzeddin Keykâvus dönemi Türk Tarihi ve Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi için önemli olayların yaşandığı bir dönem olmuştur. Moğollar'ın Anadolu'daki hakimiyeti II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde yapılan Köseadağ Savaşı ile başlasa da Anadolu'da Moğollar'ın etkisi II. İzzeddin Keykâvus döneminde ağır bir şekilde hissedilmiştir. Bu dönem çok karmaşık, ama bir o kadar da önemli olayların başlangıcı olmuştur.¹ Biz bu dönem olaylarının daha iyi anlaşılabilmesi için maddeler halinde ele alarak incelemeyi uygun gördük. Maddeler halinde ele alıp incelediğimiz konuların çoğunun Türkiye Selçuklu tarihinde ilk veya tek olması, araştırdığımız dönemin siyasî, sosyal ve ekonomik olaylarının ne kadar hızlı bir şekilde değiştiğini ortaya koyar. Bu açıdan incelediğimiz dönem Türkiye Selçuklu tarihi için bir dönüm noktasıdır.

1) Moğolların tahakkümü artmış ve ilk defa Türkiye Selçuklu hükümdarı Moğollar tarafından belirlenmiştir. Melik Rükneddin Kılıç Arslan, Göyük Han'ın tahta çıkma törenine katılmak üzere Moğolistan'a gitmişti. Abû'l-Farac'ın anlattığına göre, hanın huzuruna çıkan Türkiye Selçuklu heyetinden Tercüman Bahâeddin Yusuf b. Nuh-i Erzincanî'nin Sâhip Şemseddin'i hana şikayet ettiği konular şunlardı; "Vezir eşrafi öldürdü. Vefat eden Sultanın karısı ile evlendi ve sizden izin almaksızın yeni bir sultan tayin etmek istedi."² Bu şikayetleri duyan Göyük Han sinirlenerek, izni olmadan seçilen ve yanına gelmeyen II. İzzeddin Keykâvus'un tahttan inmesini, yerine kendi yanına gelerek bağlılığını bildiren IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın hükümdar olmasını emretti.³

¹ Bkz. Mehmet Suat BAL, **II. İzzeddin Keykâvus Dönemi (1246-1262)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara 2004, s.250-254.

² ABÛ'L-FARAC, Bar Hebraeus Gregory, **Abû'l-Farac Tarihi**, c.II Süryaniceden İngilizceye Trk. trc. Ernest A. Wallis Budge, Trk. trc. Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1987, c.II, s.548.

³ **Abû'l-Farac Tarihi**, c.II, s.548; el-CÛVEYNÎ Alâeddin Atâ Melik, **Târîh-i cihân güşâ**, Trk. trc. Mürsel Öztürk, Ankara 1998, s.233; CÛZCÂNÎ, M. **Tabakât-ı Nâsırî**, İng. trc. H. G.

2) Türkiye Selçuklu tarihinde ilk defa üç hükümdar birden tahta çıkmıştır. II. İzzeddin Keykâvus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. Alâeddin Keykubâd, emîrlerin ortak kararı ile, Konya'da saltanat tahtına beraber oturtuldular.⁴ Kapılarında beş nevbet çalındı. Üç kardeş adına para basılıp⁵ hutbe okutuldu, kitabelerde de isimleri beraber yazıldı.⁶ Böylece Türkiye Selçuklu tarihinde "Üç kardeşin ortak saltanatı" başlamış oldu.(1249)

3) II. İzzeddin Keykâvus, Köseadağ savaşı sonrası Moğollara karşı tavır alan ve savaşan ilk ve tek Türkiye Selçuklu hükümdarı olmuştur. Sultan Hanı savaşı Köseadağ savaşı sonrası yapılan ilk savaştı. Bu savaşta IV. Rükneddin Kılıç Arslan Moğollar'ın yanında yer alıyordu. Türkiye Selçukluları ve Moğollar arasında 23 Ramazan 654/14 Ekim 1256⁷ tarihinde

RAVERTY, Londra 1881, c.1, s.1154; İbn-i Bibî, *el-Evâmir el-Alâiyye fi'l-ümür el-Alâiyye (Selçuknâme)*, Tıpkı basım, Adnan Sadık ERZİ, Ankara 1956, Trk. trc. Mürsel Öztürk, Ankara 1996; s.584-585/ Trk. trc. c.II, s.117-118; İlhan ERDEM, *Türkiye Selçukluları İlhanlı İlişkileri (1258-1308)*, A.Ü.D.T.C.F., Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1995, s.108.

⁴ AKSARÂYÎ, Kerimüddin Mahmud, *Müsâmeret el-ahbâr ve müsâyeret el-ahyâr*, Haz. O. TURAN, Ankara 1944; Türkçe trc. Mürsel ÖZTÜRK, Ankara 2000, s.37/ Trk. trc. s.28. Aksarâyî haricindeki kaynaklar bu törenden açık olarak bahsetmez ama üç kardeşin beraber hüküm sürdüğünü anlatırlar. Kapıda beş nevbet çalınması, para bastırılıp hutbe okutulması hükümdarlığın en önemli alametleridir. Bkz. İ. Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal*, Ankara 1988, s.62-75.

⁵ Üç kardeş adına sikke basılmaya H.647 / M.1249 yılında başlanmış ve H.657 / M.1259 yılına kadar devam edilmiştir. H.647 yılında basılan sikkeye dayanarak, Üç kardeşin ortak saltanatının bu yılda başladığını söyleyebiliriz. Ancak üç kardeş adına H.657 yılında basılan sikkeden, ortak saltanatın bu yıla kadar devam ettiğini söyleyemeyiz. Zira kardeşler arasındaki mücadele, ayrı para basmaya vakit ayıramayacak kadar şiddetli idi. İbrahim ARTUK, "II. Keyhüsrev'in Üç Oğlu Adına Kesilen Sikkeler", *Malazgirt Armağanından Ayrı Basım*, TTK Ankara 1972, s.269-286. Üç sultan adına basılan paralar ve yazılan kitabeler de isimler büyükten küçüğe doğru sırasıyla yazılmış olup açık bir şekilde okunmaktadır. H. 647 tarihli ilk sikkelerin biri Konya'da diğeri Sivas'ta basılmıştır. Paralar için bkz. H. ERKİLETLİOĞLU, O. GÜLER, *Türkiye Selçuklu Sultanları Ve Sikkeleri*, Kayseri 1996, no:365,366-398; Sivas'ta basılan 647 tarihli ilk sikke için ayrıca bkz. İbrahim ARTUK, *Cevriye ARTUK, İslâmî Sikkeler Katalogu*, c.I, İstanbul 1971, no: 1135; İSMAİL GALİP, *Takvîm-i Meskûkât-ı Selçukiyye*, İstanbul 1309, no:97; Üçlü saltanat dönemine ait sikkeler Azerbaycan'a kadar gitmiştir. Azerbaycan'da bulunan bu sikkeler ve iki ülke arasındaki ilişkiler için bkz. Z. Musa BUNİYATOV, "12.-13. Yüzyıllarda Azerbaycan'la Küçük Asya Arasında Karşılıklı İlişkilerin Öğrenilmesinde Kafkasya'da Bulunan Anadolu Selçukluları Sikkelerinin Bir Kaynak Olarak Önemi" X. TTKon. c.III, Ankara 1991, s.1001-1012.

⁷ İbn-i Bibî, *a.g.e.*, s.623/ Trk. trc. c.II, s.148. Bu tarihi İbn-i Bibî verir. Bu, onun kaydettiği ender tarihlerden biridir. Anonim Selçuknâme de 24 Ramazan 654 tarihi vererek bir gün farklı da olsa bu tarihin doğru olduğunu ispat eder. ANONİM, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi (Selçuknâme)*, Trk. trc. Feridun Nâfiz UZLUK, Ankara 1952, s.35/ Trk. trc. s.54; Aksarâyî (656) ve Baybars (655) yanlış tarih vermişlerdir. Aksarâyî, *a.g.e.*, s.39/ Trk. trc.

meydana gelen bu savaşta her iki taraftan büyük kayıplar verildi. Emîr-i Âhur Fahreddin Arslandoğmuş'un taraf değiştirmesi ve diğer emirlerin de sultana küskün oldukları için isteksiz savaşmaları sonucu; Selçuklu ordusu Moğollar karşısında yenilip dağıldı. Bu savaşta II. İzzeddin Keykâvus kardeşine karşı saltanat mücadelesi verirken Moğollara karşı da bağımsızlık mücadelesi veriyordu. II. İzzeddin Keykâvus'un Anadolu'da Moğollara karşı başlattığı mücadele kendisinden sonra da devam etti.⁸

4) Hükümdarlar ve Devlet adamları devletin iç sorunlarını Moğollara götürerek çözümünü onlardan beklemişlerdir. Bunu yaparken Moğollara yaranmayı ve onların emri ile makam mevki sahibi olmayı planlamışlardır. Bu şekilde büyük devlet memurları Moğollar tarafından atanmaya başlanmıştır. Göyük hanın huzuruna 1249 yılında çıkan Tercüman Bahâeddin Yusuf b. Nuh-i Erzincanî, Sâhip Şemseddin'i hana şikayet etmişti. 1258 yılında IV. Rükneddin Kılıç Arslan Hülagü'nun huzuruna çıkıp II. İzzeddin Keykâvus'u ona şikayet etmişti.⁹

5) II. İzzeddin Keykâvus döneminde ilk defa bir vezir (Şemseddin İsfahânî) kendini hükümdar gibi görmüş ve öyle davranmıştır. Sâhip Şemseddin, tamamen İranlılardan oluşan bir kadroyla, şahsına bağlı olarak kurduğu güçlü otorite yaklaşık iki yıl devam etmiştir. Bu iki yıl boyunca çocuk yaştaki hükümdar II. İzzeddin Keykâvus tamamen göstermelik bir durumdaydı.¹⁰ Sâhip, ülkenin hükümdarı gibi hareket ediyordu. Merasimlere katılımı ve halkın içinden geçişi sultanların törenlerinden gösterişliydi. Sâhip iyice ileri giderek bazen de saltanat tacını başına takıyordu. O, ülkenin ismi konmayan sultanı olmuştu. Ülkenin her yanına namı yayılmıştı.¹¹

6) Selçuklu tarihinde ilk defa bir vezir (Şemseddin İsfahânî), ölen hükümdarın (II. Gıyâseddin Keyhüsrev) eşi ve baştaki hükümdarın (II.

s.31; BAYBARS EL-MANSÛRÎ el-Devâdâr, *Zübdet el-fikre fî târîh el-Hicre*, H.725/ M.1325, Yay. D. S. Richards, Beyrut M.1998/H.1419, s.31.

⁸ Moğollara karşı Anadolu'nun bağımsızlık mücadelesini Türkmen beylikleri sürdürmüştür.

⁹ bkz. I. Madde ve dipnotları

¹⁰ Osmanlı devletinde Sokullu ve Köprülüler gibi vezirlerin devlet içerisinde güçlenip hükümdarı geride bırakacak icraatlar yapmaları, dönemlerinin kendi isimleri ile anılmasına sebep olmuştur. Türkiye Selçukluları'nda da aynı şekilde yaşanan, Sadeddin Köpek, Şemseddin İsfahânî, Celâleddin Karatay ve Pervâne Muineddin Süleyman dönemleri bulunmaktadır. Ancak Selçuklu tarihinde Pervâne Muineddin Süleyman hariç tutulacak olursa vezirlere dayalı bir dönem tasnifi yapılmamıştır.

¹¹ İbn-i Bibî, *a.g.e.*, s.569/ Trk. trc. c.II, s.103; O. Turan, bu durumu ifade ederken; Sahip Şemseddin'in tam bir istiklal ile saltanat hayatı sürdürdüğünü söyler. O. TURAN, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1983, s.463; İ. Erdem, Sahip Şemseddin'in bu yolla ileride Selçuklu tahtını ele geçirebileceğini söyler. İ. ERDEM, *a.g.t.*, s.108.

İzzeddin Keykâvus) annesi (Berduliye Hatun) ile evlenme cesaretini göstermiştir. Sâhip Şemseddin, şahsî otoritesinin önünde duracak güçlü devlet adamlarını birer birer ortadan kaldırmış, devlet içerisinde tek güç haline gelmişti. Sâhip Şemseddin otoritesini artırmak ve sultana daha da yakın olmak için sultanın annesi Berduliye Hatun ile evlendi.¹² Sâhip Şemseddin, bu nikahla Selçuklu hanedanına ortak olmayı düşünüyordu. Moğolların desteğini almış, devlet içerisinde tek güç olmuş ve çocuk yaştaki sultan yerine devleti yöneten ihtiraslı bir vezirin, kendini sultan ilan etmesi ancak hanedan ailesi ile yakınlık kurmasıyla mümkün olabilirdi.

7) İznik Rum İmparatorluğu ile yakınlaşma olmuş ve askeri yardım alınmıştır.(1257) II. İzzeddin Keykâvus, Moğol komutanı Baycu ile 1256 yılında yaptığı Sultan Hanı savaşını kaybedince ilk başta Lâdik'e sonra da hiç zaman kaybetmeden, askerleri, çocukları, hayvanları ve malları ile birlikte İznik İmparatoru Teodoras Laskaris'in ülkesine kaçtı.¹³ II. İzzeddin Keykâvus, Sardies'te (Sart) bulunan II. Teodoras Laskaris'e sığınmadan önce ona bir elçi göndermiş ve Moğollara karşı kendisini korumasını istemişti. II. Teodoras Laskaris'in olumlu cevabı üzerine, Tripolis'te (Yeniköy)¹⁴ bulunan II. İzzeddin Keykâvus, Sardies'e, imparatorun yanına kaçmıştı. Çağdaş Bizans tarihçisi Akropolites de Moğollara yenilen II. İzzeddin Keykâvus'un, İznik Rum İmparatorundan yardım ve destek istediğini belirtir. Bizans Tarihçisi Bu yardımlaşmanın iki taraf içinde iyi olacağını vurgular.¹⁵

Türkiye Selçuklu Devleti ile İznik Rum İmparatorluğu arasındaki bu yakınlaşmanın sebeplerini şu şekilde izah edebiliriz: İki devletinde zor şartlar içinde bulunması ve yardıma ihtiyaç duyması; İznik Rum İmparatorluğunun İstanbul'daki Latinlerle mücadelesi, Türkiye Selçuklularının da Moğollarla mücadelesi iki komşu devleti mecburi olarak yakınlaşmaya yitmiştir. Ayrıca II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Köseadağ yenilgisinden sonra Menderes havalisine gidip İznik İmparatoru Ioannes III. Vatatzes ile buluşmuşlar ve mevcut anlaşmaları daha da

¹² İbn-i Bibi, a.g.e., s.565/ Trk. trc. c.II, s.100; O. TURAN, *Türkiye*, s.463.

¹³ İbn-i Bibi, a.g.e., s.625/ Trk. trc. c.II, s. 150.

¹⁴ Tripolis: Denizli ili Buldan ilçesine bağlı köy. Yeniköy/Yenice. V. SEVİN, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, Ankara 2001, s.268. H. 28.

¹⁵ G. AKROPOLITES, *Khroniki Singrafi*, Georgii Acropolitae, Opera, vol. I, ed. Heisenberg, Leipzig 1903, p.68, I, 21, p.69, I, 19-15, p.70, I, 11; İzzeddin Antalya'dan kaçınca Tripolis şehrine gelmiştir. Pappadopoulos'a göre İmparator II. Teodoras, II. İzzeddin Keykâvus'un kendisine sığınmasından çok memnun olmuş ve bu olayı erdemli yönetiminin bir göstergesi saymıştır. Jean B. PAPPADOPOULOS, *Théodore II Lascaris*, Paris 1908, s. 126.

sağlamlaştırmışlardı. Yapılan anlaşma ile İznik Rum Hükümdarı II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tâbileri arasında bulunuyor, ihtiyaç halinde Selçuklulara 400 mızraklı süvari ile 1200 asker göndermeyi vaat ediyordu. Böylece Moğol tehdidine karşı II. Gıyâseddin Keyhüsrev batı sınırından destek buluyor, İznik Rum İmparatoru da olabilecek bir Moğol saldırısına ve Latin tehdidine karşı doğu sınırını güvence altına almış oluyordu. Bu anlaşma ve yakınlaşma daha sonraki yıllarda II. İzzeddin Keykâvus'un İznik Rum İmparatorluğu ve Bizans İmparatorluğu ile yakın ilişki kurmasına zemin hazırlamıştır.¹⁶

8) İlk defa Türkiye Selçuklu hükümdarları II. İzzeddin Keykâvus ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan Moğol hanlarının huzuruna varıp onlara karşı tam ve koşulsuz bir itaat içerisinde olduklarını bildirmişlerdir.(1258) İki sultan, Hülâgû'nun emri doğrultusunda ülke topraklarını aralarında paylaşarak anlaşmaya varmışlardı. Bu anlaşmaya razı olmalarına rağmen iki kardeş de tek başlarına iktidar olma arzusu taşıyorlardı. Hülâgû'nün çağrısı üzerine yola çıkan sultanların asıl amacı; ülkeyi birleştirip, etraflarındaki çıkarıcı devlet adamlarının da tahriki ile yönetime tek başlarına sahip olmaktı. Sultanlar, birbiri peşine Hülâgû'nun yanına gitmek için yola çıktılar.¹⁷ Moğolların kendisine çok kızgın olduklarını bilen Sultan II. İzzeddin Keykâvus, etrafındaki diğer büyük devlet adamları, büyük bir hazine ve hediye kervanı ile yola çıkmıştı.¹⁸ Sultan, bu hediyelerle kendini affettirmeyi düşünüyordu.

Hülâgû Han'ın, huzuruna ilk defa H. 6 Şaban 656 / M. 6 Ağustos 1258¹⁹ tarihinde gelen Sultan İzzeddin'e²⁰ büyük ilgi gösterdiğini, ona şahlara layık

¹⁶ O. TURAN, *Türkiye*, s.448.

¹⁷ İbn-i Bîbî, *a.g.e.*, s.632/ Trk. trc. c.II, s.155; Aksarâyî, *a.g.e.*, s.62/ Trk. trc. s.46; İbn-i Bîbî ve Aksarâyî sultanların gidiş nedenleri hakkında bilgi vermezken Baybars el-Mansûrî, Abû'l-Farac ve onun muhtasar nüshasında sebep olarak Hülâgû'nun sultanları yanına çağırıldığı ve sultanlarında derhal bu emre itaat ettikleri yazılmaktadır. Bkz. BAYBARS EL-MANSÛRÎ el-Devâdâr, *Kıtab el-Tuhfet el-Mülûkiyye fi'l-Devlet el-Türkiyye*, Yay. Abdülhamid Salih HAMDÂN, Kahire 1987, s.42 *Abû'l-Farac Tarihi*, c.II, s.560; Abû'l-Farac, Trk. trc. Şerafeddin YALTKAYA, İstanbul 1941, s.26.

¹⁸ Aksarâyî, *a.g.e.*, s.60-61/ Trk. trc. s.45,

¹⁹ Reşîdüddin'in günü de belirterek verdiği tarihin doğru olduğu kabul edilmelidir. REŞİDÜDDİN, Fazlullah, *Câmi el-tevârîh*, Açıklamalı İng. trc. W. M. Thackston, Harvard Üniversitesi Yay. 1999, k.II, s.501; Aksarâyî, 657 H. tarihini verirken, Aksarâyî, *a.g.e.*, s.60/ Trk. trc. s.45; Abû'l-Farac 1259 M. ve onun muhtasarı 659 H. tarihlerini verir. *Abû'l-Farac Tarihi*, c.II, s.560; Abû'l-Farac, *Tarihi Muhtasarüddüvel*, s.26.

²⁰ Sultan II. İzzeddin Keykâvus ilk defa Moğol Hanının huzuruna çıkmıştır. Birçok defa huzura çağrılan Sultan II. İzzeddin Keykâvus çeşitli bahanelerle elçileri geri çevirmiş, bir kere (1254) Moğol Hanının huzuruna varmak için yola çıktıysa da Celâleddin Karatay'ın ölümü üzerine Sivas'tan geri dönmüştü. Bkz. II. Bölüm 9.Kısım.

ikram ve iltifatlarda bulunduğunu yerli kaynaklarımız İbn-i Bîbî ve Aksarâyî²¹ yazar. Bu büyük ilginin sebebi Moğolların ısrarlı çağrılarına rağmen kaçamak yollarla onları atlatan, Anadolu'daki Moğol askerleri ile savaşan ve Türkmenlerin Moğollara karşı verdiği savaşa öncülük eden, bir türlü dize gelmeyen bir sultanın bizzat huzura gelmesi idi. Hülâgû, Mengü Kaan'ın payza ve yarlığını da Sultan İzzeddin'e vererek onu, büyük Kaan adına da bağışlandığını göstermiştir. Bu yarlığ aynı zamanda Sultan İzzeddin'in tek başına hükümdar olduğu anlamına da geliyordu.²²

Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan da Tuğrâcı Sâhip ve Muineddin Pervâne ile 10 Ağustos 1258 Çarşamba günü²³ Hülâgû'nun huzuruna geldi. Hülâgû, Sultan IV. Rükneddin'e de büyük iltifatlarda bulundu. Her fırsatta Moğollara sadakatini arz eden ve Moğolların desteği ile iktidarı paylaşan sultanın, Moğollar yanında değeri tabii olarak büyüktü. Moğol Sarayı bu ziyaret için süslenmiş, padişah yakınları tören kıyafetlerini giymişlerdi. Türkiye Selçuklu Sultanları Hülâgû'nun Bağdat'ı alışından kısa bir süre sonra huzura geldiklerinden dolayı yapılan yağmanın izleri hala görülüyordu. Moğollar Bağdat ve Hicaz bölgesinin yağmalardan aldıkları kumaşlar ve değerli eşyalarla her tarafı hatta atları bile süslemişlerdi.²⁴

9) Ülke toprakları ilk defa Moğollarca ikiye ayrılmıştır. (Kızılırmak sınır olmak üzere) Doğuda IV. Rükneddin Kılıç Arslan, batıda II. İzzeddin Keykâvus hükümdar olmuştur.(1258)

Türkiye Selçuklu Devletinin iki parçaya ayrılması karışık bir konudur. Bu açıdan bölünmenin aşamalarını ayrıntılı şekilde ele aldık.

II. İzzeddin Keykâvus Moğolların müdahalesinden sürekli rahatsız olmuştur. II. İzzeddin Keykâvus kardeşine ülkeyi ikiye bölme teklifi göndermişti. Ancak olumlu bir cevap alamamıştı. Baycu Noyan'ın 1256 yılındaki seferinden sonra ülkesini terk edip İznik İmparatoru'na sığınmak zorunda kalan II. İzzeddin Keykâvus, meydana gelen hadiseleri Hülâgû'ya şikayet etti. Baycu Noyan'ın ve IV. Rükneddin'in kendisini saltanatından ve atalarının mirasından mahrum etmeye uğraştıklarını söyledi. Bunu duyan Hülâgû II. İzzeddin Keykâvus'a bir yarlığ göndererek memleketin iki kardeş arasında taksim edileceğini bildirdi.²⁵

²¹ İbn-i Bîbî, a.g.e., s.632/ Trk. trc. c.II, s.155.

²² Aksarâyî, a.g.e., s.60/ Trk. trc. s.45. II. İzzeddin Keykâvus'un Hülâgû'ya abartılı şekilde itaatini bildirmesi S. Runciman'a göre sadece Moğolları kızdırmaya yaradı. S. RUNCIMAN, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Trk. trc. F. İŞİLTAN, Ankara 1989. c.III, s.259.

²³ REŞİDÜDDİN, a.g.e., k.II, s.501.

²⁴ İbn-i Bîbî, a.g.e., s.632/ Trk. trc. c.II, s.155;

²⁵ Abû'l Farac, II. İzzeddin Keykâvus'un Hülâgû'dan aldığı bu haber üzerine Konya'ya gelip saltanat tahtına oturduğunu yazar. *Abû'l-Farac Tarihi*, c.II, s.563; İbn-i Bîbî, a.g.e., s. 627/

Moğolların ısrarlı çağruları üzerine Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un kendi yerine Mengü Han'ın huzuruna gönderdiği II. Alâeddin Keykubâd, yolculuk sırasında şüpheli bir şekilde öldürüldü. II. Alâeddin Keykubâd'ın ölmesine rağmen elçilik heyeti yoluna devam edip önce Batu Han'a uğrayıp ardından da Mengü Kaan'ın huzuruna çıktı.

Yolda Torumtay'ın sultan için aldığı cariyeye de Torumtay ve arkadaşlarının suçlu olduğunu söylese bile Mengü Han yine Torumtay tarafını tuttu. Şemseddin Tuğrâî ve arkadaşlarını suçlu buldu.²⁶ Mengü Kaan, II. İzzeddin Keykâvus'a onun Türkiye Selçuklu hükümdarı olduğunu gösteren nakışlı, altın bir payza verdi. Moğolların Selçuklulara zarar vermemesi için bölgedeki beylere haber gönderdi. II. İzzeddin Keykâvus taraftarı olan Şemseddin Torumtay ve arkadaşlarına da hil'at giydirdi. Elçiler mutlu bir şekilde ayrılmaya hazırlanırken Anadolu'dan II. İzzeddin Keykâvus'un Baycu Noyan'la savaştığı haberi geldi. Bu habere çok sinirlenen Mengü Kaan II. İzzeddin Keykâvus'u azletmeyi düşündü. II. İzzeddin Keykâvus'un Anadolu'daki gücünden olsa gerek, bunu yapmadı. Çünkü; Moğollar Anadolu'da problem çıkmasını istemiyorlardı. Şemseddin Tuğrâî'nin, Mengü Kaan'a sunduğu teklif doğrultusunda ülke iki parçaya ayrıldı. Moğol denetiminden uzak bir bölge olan Kızılırmak nehrinin batı kısmı II. İzzeddin Keykâvus'a verilirken, Moğollara yakın olan Kızılırmak nehrinin doğu kısmı, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a verildi.²⁷

Şemseddin Tuğrâî ve Şemseddin Torumtay Anadolu'ya geldiklerinde iki sultan arasında savaşın devam ettiğini gördüler.²⁸ Şemseddin Tuğrâî Anadolu'ya geldiğinde²⁹ Tokat'ın nahiyelerinden Kab'da Sultan IV.

Trk. trc. c. II, s.151.

²⁶ İ. ERDEM, a.g.t., s.134; Sultanın yolda öldürülmesi, elçilik heyetinin sorguya çekilmesi, ülkenin iki sultan arasında bölünmesi ve dönüşte II. Alâeddin Keykubâd'ın Erzincan'a gömülmesi konusunda Baybars ve ondan naklen Aynî ayrıntılı bilgiler verir. BAYBARS, a.g.e., s.28-30; el-AYNÎ, Bedreddin Mahmud b. Ahmed, *Ikd el-cumân fî târihi ehl el-zamân*, Yay. M. M. Emîn, Kahire 1987-89, c.I, s.149-154.

²⁷ O. TURAN, *Türkiye*, s.490-491; İ. ERDEM, a.g.t., s.134-135; BAYBARS, a.g.e., s.30; AYNÎ, a.g.e., c.I, s.150-151; İbn-i Bibî, a.g.e., s.630-631/ Trk. trc. c.II, s.154-155.

²⁸ BAYBARS ve AYNÎ elçilik heyetini gelişini H.657/ M.1259. yılı olayları içinde anlatır. Ancak bu tarihin H.656/ M. 1258 olması gerekir. Çünkü her iki sultan Ağustos 1258'de Hülâgû'nun yanına gitmiş ve ülke ikinci defa ikiye bölünmüştür. BAYBARS, a.g.e., s.47; AYNÎ, a.g.e., c.I, s.222; REŞİDÜDDİN Fazlullah, a.g.e., k.II, s.501.

²⁹ İbn-i Bibî, Hülâgû'nun II. İzzeddin Keykâvus'a verilen yarlıg ve payzayı Şemseddin Tuğrâî'den aldığını, Şemseddin Tuğrâî'yi de Anadolu'ya II. İzzeddin Keykâvus'u kendi yanına getirmesi için gönderdiğini nakleder. İbn-i Bibî, a.g.e., s.630-631/ Trk. trc. c.II, s.154-155. Buradan anlaşıldığına göre Hülâgû II. İzzeddin Keykâvus'a çok kızmıştır ve cezalandırmak istemektedir. Ancak iki sultanın kendi arasında anlaşması ve Hülâgû'nun kendi yaşadığı problemler bu hesaplşmayı bir süre için ertelemiştir.

Rükneddin Kılıç Arslan ve Alıncak Noyan'la görüştü. Sultan IV. Rükneddin, Şemseddin Tuğrâî'ye izzet ve ikramda bulunduktan sonra Kırşehir ıktâsına ek olarak Eyüphisar bölgesini de ona verdi. Sultan II. İzzeddin Keykâvus Konya'dan Aksaray'a geldi ve bunu haber vermek için Taceddin Pervâne'yi, Alıncak ve Kadagan'ın yanına gönderdi. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan da cevabını Melikü'l-Ümerâ Şemseddin Torumtay aracılığıyla gönderdi. Bu şekilde gidip gelen elçiler aracılığı ile Mengü Kaan'ın Anadolu'yu ikiye bölme fikri her iki tarafça da kabul edildi. Anlaşmaya göre Kızılıрмаğ'ın (Sivas suyu) batısında kalan topraklar II. İzzeddin Keykâvus'a, doğusunda kalan topraklar da IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a bırakılıyordu. İbn-i Bîbî bu anlaşmayı kendisinin kaleme aldığını söyler.³⁰ İki kardeş arasında barış olunca tekrardan Anadolu'da kısa da olsa huzur dönemi başladı.

II. İzzeddin Keykâvus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'dan önce Moğol hanının huzuruna varıp ona karşı tam ve koşulsuz bir itaat içerisinde olduklarını bildirmişlerdir.(1258) Sultan IV. Rükneddin, abisi Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un kendisinden önce Hülâgû'nun huzuruna gelmesinden ve ona Mengü Kaan'dan gelen yarlıg ve payzanın verilmesinden son derece rahatsızdı. Bu durumda hükümdarlığı tek başına alamayacağını anlayınca Hülâgû'nun bir önceki emrinde olduğu gibi ülkeyi ikiye bölerek yarısına hakim olmak için uğraşmaya başladı. Pervâne Muîneddin Süleyman'ın, ülke yönetimini ikiye bölmek ve Sultan IV. Rükneddin'in ülkenin yarısının yönetimine atanmasını sağlayabilmek için Hülâgû'yu ikna etti. Moğollara yakınlığı ile tanınan ve sonraki dönemlerin en önemli devlet adamı olan Pervâne Muîneddin Süleyman'ın yüksek ikna kabiliyeti burada bir kez daha kendini gösterir. Pervâne kendi isteklerini öyle farklı açılardan anlatmıştır ki Hülâgû iki kardeş saltanatını kendi açısından uygun bulmuş ve teklifi hemen kabul etmiştir.³¹ Hülâgû Han daha önce Mengü Kaan'ın yaptığı taksime uyarak ülkeyi iki kardeş arasında paylaştırdı. Sultan II. İzzeddin Keykâvus, Kayseri hududundan Antalya sahiline kadar olan yerlere hakim olacak ve Konya'yı başkent yapacaktı. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan Sivas'tan Sinop ve Samsun sahiline kadar olan, kaynakların "Danişmendiye Vilayeti" diye adlandırdıkları topraklara hakim olacak ve başkenti Tokat olacaktı.³² (H. 656/ M. 1258) Ülke farklı tarihlerde kağıt üzerinde ikiye

³⁰ İbn-i Bîbî, a.g.e., s.630-631/ Trk. trc. c.II, s.154-155.

³¹ Aksarâyî, a.g.e., s.61/ Trk. trc. s.45-46.

³² Aksarâyî, a.g.e., s.61/ Trk. trc. s.46; Abû'l-Farac, **Tarihi Muhtasarüddüvel**, s.39; **Abû'l-Farac Tarihi**, c.II, s.573, Abû'l-Farac, sultanların taksimat yapıldıktan sonra ülkelerine dönüşünü yazar ve Suriye seferine katıldıklarından bahsetmez. IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın de başkentini Sivas olarak gösterir. Dönüş yolunda Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un Bar Savma'nın manastırına giderek Mar Dionysius'a iyiliklerde bulunmayı vaat ettiğini yazar. Bu ziyaret bize Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un Anadolu'daki tüm halk toplulukları ile iyi

ayrılmışsa da esas ayrılma, Reşîdüddin'e dayanarak verdiğimiz, kardeşlerin Hülâgû'nun huzuruna çıktıkları tarihte olmuştur. Kardeşlerin devleti iki ayrı bölgeden bilfiil yönetmeye başlamaları ise Hülâgû'nun Suriye seferi sonrasında yaklaşık 1260 yıllarında gerçekleşmiştir.

10) II. İzzeddin Keykâvus başkent Konya'nın yanı sıra Kubadâbâd sarayında ve Antalya'da yaşamıştır.(1260) Sultan II. İzzeddin Keykâvus Moğollarla yaptığı anlaşmaya güvenip kendini garanti altında hissedince, tekrar eski eğlence hayatına dönmüştür. Devletin içine düştüğü borç batağı ve Moğollara ödenmesi gereken vergileri unutmuş, çevresindeki hoyrat grupla günü gün etme yoluna gitmiştir. Sultanın o sırada beylerbeyi olmuş olan dayısı Kondistabl Rumî'in etkisi altında kalmıştı. Sultan II. İzzeddin Keykâvus üzerinde Konya'da, devlet adamlarının ve halkın baskısı olduğundan dolayı Kondistabl ve etrafındaki hoyrat insanlar daha rahat hareket etmek için, onu Antalya ile Konya arasında Beyşehir gölü yakınlarında bulunan Kubadâbâd sarayına³³ gitmeye ikna etmişlerdi. Sultan hükümdarlığının son dönemlerini burada geçirmiştir.

11) II. İzzeddin Keykâvus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve Alıncak Noyan komutasındaki büyük orduya hazırlıksız yakalanmış ve çareyi kendisini güvende tutacağı Antalya'ya kaçmakta bulmuştur. Moğollarla artık hiçbir şekilde anlaşamayacağını anlayan sultan, çaresiz kalmıştır. Mısır Memlükleri hükümdarı Sultan Baybars, II. İzzeddin Keykâvus'un, kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve onun destekçisi Moğollar tarafından sıkıştırıldığını, başkenti Konya'yı bırakarak Antalya'ya kaçtığını ve çaresiz durumda olduğunu haber almıştır. Sultan Baybars, bu haber üzerine, Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un yanına, Emîr Saif al-Dîn al Kurzî ve Kadı Asîl al-Dîn Kavaca İmâm adlı iki elçi göndermiştir. Elçiler Sultan Baybars'ın, II. İzzeddin Keykâvus'u Mısır'a kendi yanına davet ettiğini, sonrasında ülkesini geri alma ve tekrar hükümdar olma konusunda ona elinden gelen her türlü yardımı yapacağını, bildirmişlerdir. II. İzzeddin Keykâvus, bu samimi davete rağmen Mısır'a gitmemiş, kendini davet ettirdiği Bizans'a gitmiş ve bu yanlış davranışının cezasını fazlasıyla görmüştür.³⁴

12) Moğol baskısından korkan Bizans 1262'de destek olduğu ve koruması altına aldığı II. İzzeddin Keykâvus'u hapsedmiş ve yanındakilere de işkence etmiştir. Böylece Bizans Devleti Moğol tehdidinden dolayı II.

geçinme ve taraftar toplama gayretinde içerisinde olduğunu gösterir.

³³ Doğan KUBAN, *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, YKY., İstanbul 2002, s.80-81.

³⁴ Yünini, Mısırdan elçi olarak, Şerif İmâdeddin Hâşimî ve Emîr Şerifeddin Cakî gelmiş olduğunu aktarır. el-YÜNİNİ, Kutbeddin Musâ b. Muhammed, *Zeylû Mir'ât el-zamân*, Dairetü'l-Maarifü'l-Osmaniyye, Haydarabad 1955, c.II, s.160-161.

İzzeddin Keykâvus'a karşı düşmanca tavır almıştır. Moğol baskısı ile İmparator Mihael Paleologos, daha önce kendine yardım eden eski dostu, sultan II. İzzeddin Keykâvus'a düşman oldu. II. İzzeddin Keykâvus, annesi, oğulları Gıyâseddin Melik Mesûd ve Rükneddin Keyûmers ile birlikte Enez (Ainos)³⁵ kalesine hapsedildi (H. 662/ M. 1263-1264).³⁶ Yerli kaynaklarımız İbn-i Bîbî, Aksarâyî ve Memlük kaynakları, sultanın esir edilmesinin ve yanındakilerin de işkence görmesinin sebebini şu şekilde aktarır: II. İzzeddin Keykâvus, Ali Bahadır³⁷ ve Kir Kedid, şarap içerlerken kendilerinden geçerler ve imparatoru saf dışı bırakıp II. İzzeddin Keykâvus'u hükümdar yapma planları kurarlar. Bu planı duyan imparator da II. İzzeddin Keykâvus ve yanındakileri tutuklar.³⁸ II. İzzeddin Keykâvus, misafir olduğu Hıristiyan bir ülkede imparatoru devirip yerine geçme planı yapacak kadar muhakemesiz ve dengesiz değildi. Yerli kaynaklarımızın yazarları Moğol tesirinde kaldıklarından dolayı gerçek nedeni yazmaktan çekinmişler veya onlara bu şekilde duyurulmuş olmalıdır.³⁹

Pachymeres, II. İzzeddin Keykâvus ve yanındakilerin tutuklanmasından sonraki olaylar hakkında bilgi vermez ve Enez kalesine gönderildiklerini

³⁵ Meriç Nehri'nin Ege denizi ile birleştiği yerin güneyindedir. V. Sevin, Ainos limanının ayrıntılı birde haritasını vermiştir. V. SEVİN, a.g.e., Resim. 6.

³⁶ PACHYMERES, Georges, *Relations Historiques*, Edt. Albert FAILLER, Fr. trc. Vitalien LAURENT, Corpus Fontium Historiae Byzantinae 24, Paris 1984, s.306; İbn-i Bîbî, hapsedilenler arasında sultanın annesini, Gıyaseddin Melik Mes'ud ve Rükneddin Keyûmers adlı oğullarını da sayar. İbn-i Bîbî, a.g.e., s.638-639/ Trk. trc. c.II, s.161; Aksarâyî, a.g.e., s.75-76/ Trk. trc. s.56-57; Memlük kaynakları, sultanın Enez kalesine hapsedilişini: H. 662/ M. 1263-1264 kurtuluşunu: H. 668 /1269-1270 yılı olarak verirler. Bkz. BAYBARS, a.g.e., s.93-94; AYNÎ, a.g.e., c.II, s.213; A. Y. Ocak, sultanın Enez kalesine hapsedilişinin, (Dobruca göçünden sonra olduğuna göre) 1263-1264 tarihin de veya sonrasında olduğunu iddia eder. A. Yaşar OCAK, Bizce de doğru olan H. 662/ M. 1263-1264 tarihidir.

³⁷ Emîr-i Âhur Uğurlu ve Ali Bahadır, II. İzzeddin Keykâvus İstanbul'a kaçtıktan sonra Anadolu'da kalmış IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve yanındaki Moğollarla savaşmış, yenilince, yukarıdaki metinden anlaşıldığı üzere, İstanbul'a kaçmışlardır.

³⁸ İbn-i Bîbî, bu planı sultanın dayısı Kir Kedid'in imparatora bildirdiğini söyler. İbn-i Bîbî, a.g.e., s.638-639/ Trk. trc. c.II, s.161; Aksarâyî, a.g.e., s.75-76/ Trk. trc. s.56-57; YAZICIZÂDE ALİ, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, (Revân) Ktp. no.1390, v.233a-b; SEYYİD LOKMAN, *Seyyid Lokman Oğuz-nâmesi*, Türkçe transkripsiyonunu yayınlayan; Harun GÜNGÖR "Seyyid Lokman ve Oğuz-nâmesi", TDAD, İstanbul, Ekim 1986, s.100; BAYBARS, a.g.e., s.93; AYNÎ, a.g.e., c. II, s. 213.

³⁹ Osman Turan, yerli kaynaklarımızın yazarlarını acı bir dille eleştirir: "Filhakika daima hissî olan ve hâdiseleri hep kendi meşrûyetlerine ve gururlarına uygun olarak anlatan mutaassıp Rum müellifleri Selçuklulara karşı işlenen cinayetleri imparatorun (Mihael Paleologos) Hülâgû'ya yaranmak maksadıyla değil, Sultan İzzeddin'in Altun-ordu Hanı'nı ve Bulgar kiralı Konstantin'i Bizanslılara karşı istilâya hazırlamış ve imparatorun düşmanları ile birleşmiş olması ile izah eder." O. TURAN, *Türkiye*, s.499.

yazmakla yetinir.⁴⁰ II. İzzeddin Keykâvus'un adamlarına çok kötü muamele yapılmış, Emîri Âhur Uğurlu'nun gözüne mil çekilmiş,⁴¹ Ali Bahadır ve bir çok Müslüman öldürülmüştü. Dininden dönüp Hıristiyan olanları bağışlamışlardı. Dininden dönmeyenlerin bir kısmını da ölünceye kadar zindana atmışlardı.⁴²

13) II. İzzeddin Keykâvus ile birlikte Balkanlara geçen Türkmen toplulukları Balkanlarda Türk İslâm kültürünün ilk temsilcileri olmuşlardır. (H. 662 / M. 1263-1264) II. İzzeddin Keykâvus ile Dobruca'ya göç eden Türkler o bölgeye daha önce gelmiş olan Türklerle birleşerek, önderleri olan "Keykâvus" isminden dolayı Gagauz ismini almışlardır. Gagauzlar daha sonra Hıristiyanlaşmışlardır. Ancak II. İzzeddin Keykâvus'un ardından Sarı Saltuk ile göçen Türklerin bir kısmı inançlarını korumuşlar ve Balkanlara da yaymışlardır. Sarı Saltuk, Balkanlara Babailerin inançlarını taşımış ve bu gün Balkanlar'daki Alevî, Bektaşî topluluklarının temelini atmıştır.⁴³

14) Sultan Baybars ile II. İzzeddin Keykâvus (II. İzzeddin Keykâvus Antalya'da iken) karşılıklı mektuplarla Hülâgû'ya karşı ittifak kurmuşlardı. Bu mektuplaşma II. İzzeddin Keykâvus İstanbul'a kaçtıktan sonra da devam etti. Memlûk hükümdarı Sultan Baybars ile yeni Müslüman olan Altın Orda hükümdarı Berke Han da, Hülâgû'ya karşı ittifak kurmuşlardı. (H.662 /

⁴⁰ Pachymeres, a.g.e., s.306; H. K. Karpát, kaynak belirtmeden II. İzzeddin Keykâvus'un tutuklandıktan sonra bir süre Enisala (Yeniköy) kalesinde tutuklu olarak kaldığını yazar. Enisala kalesi Babadağı'na yaklaşık 10 km mesafede bulunur ve bugün hala kalıntıları mevcuttur. H. Kemal KARPAT, "Dobruca", md., *DİA.*, s.481.

⁴¹ Aksarâyi'nin aktardığına göre Ayasofya'ya sığındığı için ölümden kurtulmuş, ancak gözüne mil çekilmişti. Adet üzere Ayasofya'ya sığınan suçlular öldürülmezdi. Aksarâyi, a.g.e., s.75/ Trk. trc. s.57.

⁴² Baybars el-Mansûri, Ayasofya da patrik ve devlet adamlarının huzurunda Hıristiyanlığı kabule zorlanan Müslümanlardan Erzincanlı Nureddin'in kahramanca bağırarak: "*Cennet İslâm için, Cehennem de sizin için hazırlanmıştır*" dediğini ve ölüm ve işkenceye karşı bu kahraman tavırlarından dolayı affedildiğini yazar. BAYBARS, a.g.e., s.93-94;

⁴³ Bu konudaki en önemli bilgileri Yazıcızâde nakleder., Yazıcızâde, a.g.e., v.233a-b, P. WİTEK, Yazıcızâde Ali'nin verdiği bilgileri değerlendirmiştir. P. WİTEK, "Yazıcızâde 'Ali on the Christian Turks of the Dobruja" *BSOAS* 1952, XIV/3, s.648-649; Yazıcızâde'nin eserinin bir hülâsası olan SEYYİD LOKMAN *Oğuz-nâmesi*'ni Harun GÜNGÖR yayınlamıştır; SEYYİD LOKMAN, a.g.e., s.91-103; Michael Kiel, P. Wittek'in verdiği bu bilgileri kendi yaptığı arkeolojik araştırmaları sonucu elde ettiği bilgiler ile doğrular. Michael KIEL, "Sarı Saltuk ve Erken Bektaşilik Üzerine Notlar", *TDAD*, c.3, S.19, 1990, s.25-47; Hammer, Osmanlı Devleti tarihini yazarken ilk kısımda Türkiye Selçuklu tarihini özetlemiştir. (Ancak bu kısımda bazı konularda hatalar vardır.) Hammer, Türklerin Avrupa'ya geçişlerini aşama aşama vermiş ve bunu 19 kademede ele almıştır. II. İzzeddin Keykâvus önderliğinde yapılan bu göçü de ilk aşama olarak değerlendirir. Joseph Von HAMMER, *Osmanlı Devleti Tarihi*, İstanbul 1983, c.I, s.120-140.

M.1263)⁴⁴ Böylece Altın Orda, Memlükler ve II. İzzeddin Keykâvus müttefik olmuşlardı. Kuzeye ve güneye hakim olan bu iki hükümdar, Anadolu yarımadasından da destek almak için, Bizans'ta bulunan II. İzzeddin Keykâvus'u tekrar Türkiye Selçuklu Hükümdarı olması yolunda destekliyorlardı. Anadolu'nun mevcut hükümdarı IV. Rükneddin, ittifakın düşmanı olan Hülâgû'ya tam bir teslimiyet içindeydi. Bizans ve İlhanlılara karşı bu yeni siyasî oluşumlar içerisinde, II. İzzeddin Keykâvus çok ters bir şekilde düşman cephesinde kalmıştı. Altın Orda Devleti hükümdarı Berke Han 20.000 kişilik bir kuvveti Bizans'ın üstüne salmış ve II. İzzeddin Keykâvus'u Bizans'ın elinden kurtarmıştır. (1264)

15. II. İzzeddin Keykâvus, Anadolu'dan İstanbul'a kaçtıktan sonra ülkesine geri dönüp tekrar Türkiye Selçuklu sultanı olmak için elinden gelen bütün çabayı sarf etmişti. Komşu ülkelerdeki siyasî dengelerin hızlıca değişmesi II. İzzeddin Keykâvus'un planlarını bozmuştu. Bütün çalışmalarına rağmen Türkiye Selçuklu tahtını tekrar elde edememiştir. Ülkesinden uzak garip bir sultan olarak 18 yıllık⁴⁵ gurbet hayatından sonra H. 677/ M. 1278-79 yılında Kefe'de ölmüştür.⁴⁶

⁴⁴ Berke Han'ın ve II. İzzeddin Keykâvus'un elçileri aynı tarihlerde Sultan Baybars'a ulaşmışlardı. Berke Han, Sultan Baybars'a Müslüman olduğunu bildiriyor, Hülâgû'ya karşı ittifak olmalarının gerekliliklerini sıralıyor, ittifak olmayı teklif ediyor ve II. İzzeddin Keykâvus'a destek vermesini istiyordu. Baybars'ın cevap mektubu da karşılıklı dayanışmayı öngörüyor, Berke Han'ı Hülâgû'ya karşı cesaretlendiriyordu. Baybars'ın cevap mektubunu ve hediyelerini Berke Han'a ulaştıracak elçilik heyeti H. 17 Ramazan 661/ M. 25 Temmuz 1263 Çarşamba günü yola çıkmıştı. İbn ABDÜ'Z-ZÂHİR, a.g.e., s.187-191; Kazım Yaşar KOPRAMAN, *Mısır Memlükleri Tarihi Sultan al-Malik al-Mu'ayyad Şeyh al-Mahmûdî Devri (1412-1421)*, Ankara 1989, s.7; Aynı yazar, "Baybars I" *DİA.*, c.5, s.221; O. TURAN, *Türkiye*, s.498. Altın Orda devletinde İslâmiyetin yayılması konusunda bkz. Devin DEWEESE, *Islamization and Native Religion in the Golden Horde*, Pennsylvania 1994.

⁴⁵ İbn-i Bibi, II. İzzeddin Keykâvus'un Kırım'da ki hayatının 18 yıl sürdüğünü nakleder. İbn-i Bibi, II. İzzeddin Keykâvus Anadolu'dan kaçtığı ve oğulları o ölünce geri döndüğü zaman hayatta olduğundan verdiği bu bilgiye güvenebiliriz. Verilen yıl sayısı hicri hesaba göre olduğundan miladî hesaba çevrildiğinde 17.5 yıldan az bir süre yapar. 1262 yılında Anadolu'dan ayrıldığına göre 1279 yılında ölmüş olması gerekir. İbn-i Bibi, a.g.e., s.735/ Trk. trc. c. II, s.244.

⁴⁶ *Sultan Baybars, II. İzzeddin Keykâvus'un 677 de öldüğünü yazar. BAYBARS, a.g.e., s.126, ve ondan naklen AYNİ, a.g.e., c. II, s. 213; Makrizî de aynı tarihi verir. MAKRİZİ, a.g.e., s.184; II. İzzeddin Keykâvus ölünceye kadar Mengü Timur Han'ın yanında kaldığını ve Mengü Timur'un 679/1281 yılında öldüğünü el-Nüveyri nakleder. el-Nüveyri, Nihâyet el-Ereb, Trk. trc. W. DE. TIESENHAUSEN, *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, Trç. Trc. İ. H. İZMİRLİ, İstanbul 1941, s.259-260; O. TURAN, II. İzzeddin Keykâvus'un H. 677/ M.1279 yılında öldüğünü, 17 yıllık gurbet hayatının bir kısmını İstanbul'da 15 yıldan fazlasını da Kırım'da geçirdiğini yazar. O. TURAN, *Türkiye*, s. 503.*

16) II. İzzeddin Keykâvus'un Bizans'ta kalan oğulları Müslüman olarak yaşadı ise de torunları Hıristiyan olmuş, böylece Selçuklu hanedanının bir kolu ilk defa Hıristiyanlığı kabul etmiştir. II. İzzeddin Keykâvus'un Karaferia'da kalan oğlu ve torunu Müslüman olarak yaşamış ve aynı yerde ölmüşlerdir. Onların çocukları Selanik'e taşındıktan sonra Bizans imparatorunun emri ile vaftiz edilmiş, Hıristiyan yapılmışlardır.⁴⁷ II. İzzeddin Keykâvus'un Bizans'ta kalan torunları "Sultan Paleologi" olarak adlandırılmıştır. Sultan Paleologi ailesi 14. yy.da Yunanistan'ın Vardar nehrinin batı kesiminde Veria bölgesine yerleştirilmişlerdir. Veria bölgesi halkı bunları sultanın oğulları olarak tanımışlar ve öyle davranmışlardır.⁴⁸ II. İzzeddin Keykâvus' un torunları olan Georgios Lizikos ve Michail Lizikos Bizans'ta önemli komutanlıklara gelmiştir. Diğer torunları da toprak sahibi asiller olarak yaşamışlardır.

17) II. İzzeddin Keykâvus'dan sonra gelen yeni yönetim kontrolü altında tuttuğu, kendisine yakın gördüğü Mevlânâ'yı desteklemeye başlamıştı.⁴⁹ Türkmen ve Ahi zümrelerinin Mevlânâ Celâleddin Rumî'ye bağlanma mecburiyeti getirdiler. Bu mecburiyetin sebebini Mikail Bayram şöyle açıklar: "O zamana kadar Anadolu'da Abbasi Halifesine bağlı "Şeyhü's-Şüyûhi'r-Rum" bulunuyordu. Anadolu'da son "Şeyhü's-Şüyûhi'r-Rum" Evhadü'd-din-i Kirmanî'nin halifesi Şeyh Zeynü'd-din Sadaka idi. bu zat H. 660/ M. 1262 da Moğollar tarafından öldürüldü. Onun yerine Mevlânâ'yı "Şeyh-i Rum" (Anadolu'nun Şeyhi) tayin ettiler ve Mevlânâ'ya intisap mecburiyeti koydular. Mevlânâ'ya "Rumî" denmesi bundan sonradır." Kendi otoriteleri açısından tehlikeli gördükleri herkesi öldürdükleri gibi Şeyh Zeynü'd-din Sadaka'yı da öldürmüşlerdi. Moğollar Abbasi Halifeliğini de ortadan kaldırdıkları için Anadolu halkı dini bakımdan herhangi bir yere bağlı değildi. Bu boşluğu kendi faydalarına

⁴⁷ Yazıcızâde, a.g.e., v.261a; P. WITTEK, a.g.m., s.650.

⁴⁸ E. A. Zachariadou, II. İzzeddin Keykâvus'un oğulları ve torunları ile beraber bir grup Türk'ün de Veria bölgesine geldiğini ve bunların Hıristiyanlaşmış bölge halkı ile kısa zaman da kaynaştığını belirtir. Elizabeth ZACHARIADOU, "Oι Hristianoι apogonoι tou İzzeddin Kaikaoos II. sti Veroia (Veria'da II. İzzeddin Keykâvus'un Hıristiyan torunları)", *Makedonika*, VI, 1964-1965, s.63; Yonca ANZERLİOĞLU, "Bizans İmparatorluğunda Türk Varlığı", *Türkler*, c.7, s.229.

⁴⁹ II. İzzeddin Keykâvus hükümdarlığı döneminde ilk önceleri Mevlana'ya bağlanmış, bir müddet sonra ise ayrılmıştır. B. FÜRÜZANFER, *Mevlâna Celâleddin*, Trk. trc. F. N. UZLUK, İstanbul 1963, s.183; Bu şekilde bir yakınlaşmayı Mevlâna'nın mektuplarında da görmekteyiz. Bkz. MEVLÂNÂ, *Mektuplar*, Trk. trc. A. GÖLPINARLI, İstanbul 1999, s.240-242.

kullanmak isteyen Moğollar büyük bir zat olan Mevlânâ'yı lider seçmişlerdi.⁵⁰

18) Devlet adamları arasındaki mücadeleler sırasında eşkıya takımının kullanılması halkın devlete karşı olan güvenini sarsmış ve devlet otoritesinin ciddiyetini bozmuştur. Eşkıya takımının devlet tarafından kullanılması olayı şu şekilde gerçekleşmişti; Emîr-i Dâd Nusret ile Pervâne Ebû Bekir, Sâhip Şemseddin'in de desteğini alarak Beylerbeyi Şemseddin Hasoğuz'a ve Câmedâr Emîr Esededdin Ruzbe'ye tuzak kurma hazırlıklarına başladılar. Akşehir ve Ilgın taraflarındaki azıllı haydutların elebaşlarını ıktâlar, hediyeler ve paralar vaadederek davet ettiler. Haydutları Sâhip'in sarayının etrafındaki köle evlerine yerleştirdiler.⁵¹ Emîr-i Dâd Nusret, Sâhip'in hasta olduğunu ve onu ziyaret etmeleri gerektiğini söyleyerek emîrleri Sâhip'in sarayına çağırdı. Ardından plana uyularak Hasoğuz⁵² ve Ruzbe, öldürülüp ibret olması için saray kapısına asıldılar.⁵³ O gün ikinci vaktine kadar

⁵⁰ Mikail BAYRAM, "Uç Beyi Mehmed Bey Kimdir?" I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi (11 -13 Ekim 2000) Bildirileri I-II. Konya 2001, s.158; M. BAYRAM, *Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren*, İstanbul 2001, s.75-78. IV. Rükneddin Kılıç Arslan taraftarlarının Moğollardan aldığı destek ile Ahiler üzerine uyguladıkları büyük baskıyı M. Bayram geniş bir şekilde anlatmıştır. bkz. M. BAYRAM, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu*, Konya 1991.

⁵¹ İbn-i Bibî, a.g.e., s.553-554/ Trk. trc. c.II, s.92; İbn-i Bibî, *Histoire des Seldjoucides d'Asie Mineure d'après l'abrégé du Seldjouknâme d'Ibn-Bibî*, (Muhtasar Selçuknâme) yay. M. Th. Houtsma. Leiden 1902, s. 230.

⁵² Rum asıllı bir köle olan Şemseddin Hasoğuz kendini iyi yetiştirmiş bir devlet adamıydı ve kaybolmuş olan "Münazara-i Çeng-ü Şarab" adlı bir risalesi vardı. İbn-i Bibî, a.g.e., s.555-56/ Trk. trc. c.II, s.93.

⁵³ Anonim Selçuknâme, bu konularda İbn-i Bibîden farklı bilgiler içerir. Anonim Selçuknâme bu tuzağın Sultan tarafından emîrlerin nüfuzunu ortadan kaldırmak için hazırlandığını söyler, ancak çocuk yaştaki sultanın böyle bir entrika çevirmesi bizce pek mümkün değildir. Ayrıca hasta numarası yapanın sultan olduğunu ve olayların sultanın sarayında olduğunu söylemektedir ki İbn-i Bibî, sultanın burada olmadığını açıkça belirtir. Anonim Selçuknâme, Sâhip'in sarayında kurulan tuzakta on iki emîrin daha öldürüldüğünü söyler. Bizce bahsedilen bu on iki emîr gün boyunca öldürülen Hasoğuz ve Ruzbe taraftarı olan emîrlerdir. İbn-i Bibî'nin bu kıyım hareketinin o gün ikindiye kadar sürdüğünü söylemesi de bizim bu görüşümüzü doğrular. Anonim Selçuknâme, sultanın bu hareketinden daha sonra pişman olduğunu ve buna sebep olanları öldürerek onların mallarını Hasoğuz ve Ruzbe'nin çocuklarına verdiğini yazar. Anonim Selçuknâme, s.33; İbn-i Bibî, a.g.e., s.555-557/ Trk. trc. c.II, s.93,94. SİMON de Saint Quentin, bu olayları geniş olarak anlatır. SİMON de Saint Quentin, *Histories des Tatares*, Yay. J. Richard, Paris 1965, s.83,86. (Beauvais, XXXII, Cap.26,27). Bu üç ana kaynak karşılaştırıldığında olayların ana hatları ile birini tutması, verdiğimiz bilgilerin kesinlikle doğru olduğunu gösterir. Ancak olaylar üzerinde şahısların etkisi, yukarıda söylediğimiz gibi, taraflı olarak aktarılmıştır.

haydutlar, emirlerin evlerini basarak mallarını yağma ettiler, yakınları ve adamları esir edilip bir kısmını öldürdüler.⁵⁴

19) II. İzzeddin Keykâvus ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan arasında geçen taht mücadelesi sırasında yandaş kazanmak ve yanındakilerin itaatini güçlendirmek maksadıyla devletin toprakları büyük komutanlara ve devlet adamlarına ıktâ edilmiştir. Böylece ülke topraklarındaki ıktâlar küçük veya büyük parçalar halinde şahısların kontrolü altına giriyordu. Taht mücadeleleri sırasında Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Şemseddin Tuğrâî'ye Kırşehir ıktâsına ek olarak Eyüphisar bölgesini de verdi.(1258) IV. Rükneddin Kılıç Arslan Erzincan ve köylerini de yanında bulunanlara ıktâ ediyordu. Ayrıca IV. Rükneddin Kılıç Arslan, II. İzzeddin Keykâvus'un elinde bulunan toprakları aldığı anda oradaki ıktâları da yanındakilere dağıtacağını vaat ediyordu. Yapılan bu vaatler IV. Rükneddin Kılıç Arslan hükümdar olunca yerine getirildi. "IV. Rükneddin Kılıç Arslan Anadolu topraklarının çoğunu sıradan ve seçkin kişilerin mülkü yaptı." diyen İbn-i Bîbî, bu hareketi sultanın cimrilikten uzak ve cömert bir insan olması sebebiyle yaptığını açıklar. Bu açıklama İbn-i Bîbî'nin, hanedanın her yaptığı işi yüceltme yönündeki yorumlarından biridir.⁵⁵ II. İzzeddin Keykâvus da aynı şekilde elinde bulunan toprakları etrafında bulunan destekçilerine dağıtıyordu.⁵⁶ Bu yanlış uygulama toprak sisteminin bozulmasının nedenlerinden biridir.

20) Türkiye Selçuklu Devleti ilk defa dış borç almıştır. Hülâgû, huzuruna gelen II. İzzeddin Keykâvus ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a Tebriz'e gitmelerini, Suriye ve Mısır'ın fethi için hazırlık yapmalarını buyurdu. Bir süre sonra Tebriz'e giden sultanlar, Suriye'nin alınması için araç gereç hazırlıklarına başladılar. İç savaşlar ve Moğollara karşı yapılan mücadeleler sonucu hazinelerini harcamış olan sultanlar bu hazırlıklar için Moğol hazinesinden 400 bâliş⁵⁷ borç almak zorunda kalmışlardır.⁵⁸ Sâhip

⁵⁴ İbn-i Bîbî, a.g.e., s.556-557/ Trk. trc. c.II, s. 94.

⁵⁵ İbn-i Bîbî, a.g.e., s.630-631,642/ Trk. trc. c.II, s.154-155,163-164;

⁵⁶ O. TURAN, "II. İzzeddin Keykâvus'e Ait Bir Temlik-nâme" s.157-159; Halil SAHİLLİOĞLU, "II. İzzeddin Keykâvus'un Bir Mülknâmesi", VD, c.8, 1969, s.57-66.

⁵⁷ Bâliş; Moğollarda para birimi. Vassâf'a göre 1 altın bâliş 2.000 dinara, 1 gümüş bâliş 200 dinara, kağıt olarak da 10 dinara tekabül ederdi. W. BARTHOLD, "Bâliş" md., İA., MEB, c.2, s.280; Bu hesaba göre Moğol hazinesinden alınan altın bâliş ise 400x2000= 8.000.000. dinar, gümüş bâliş ise 400x200=80.000 dinar yapar. Aksarâyî, alınan bâlişlerin altın ve gümüşten olduğunu aktarır, altın-gümüş oranını belirtmez. Aksarâyî, a.g.e., s.62/ Trk. trc. s.46; Bu nedenle tam bir hesap yapmak zordur, ancak yarı yarıya altın ve gümüş alındığını varsaysak bile bu borcun Türkiye Selçuklu hazinesi için ne kadar büyük bir yük olacağı açıktır.

⁵⁸ İbn-i Bîbî, a.g.e., s.632/ Trk. trc. c.II, s.156; BAYBARS, a.g.e., s.56; AYNÎ, a.g.e., c.I,

Şemseddin Mahmud da II. İzzeddin Keykâvus ve IV. Rükneddin'in yaptığı gibi Moğol hazinesinden büyük miktarda borç almıştır.⁵⁹ Moğol hazinesinden alınan borçların geri ödenememesi Anadolu üstündeki vergi yükünün artmasına sebep olmuştur. Ağır vergiler altında kalan halkın devlete karşı memnuniyetsizliği artmıştır.

Sonuç; Türkiye Selçuklu Devleti'nin güçlü devlet teşkilâtı ve ekonomik yapısı bütün bu olumsuzluklara rağmen ülke düzeninin tamamen kaybolmasına engel olmuştur. Bu dönemde yaşanan karışıklıkların ve ekonomik düzensizliğin zararları sonraki dönemlerde daha ağır hissedilmiştir. Bu açıdan II. İzzeddin Keykâvus dönemine Türkiye Selçuklu Devleti tarihinin **duraklama dönemi** dememiz doğru olur. II. İzzeddin Keykâvus Moğollara karşı başlattığı bağımsızlık mücadelesi ile Anadolu'da Türkmen beyliklerine örnek olmuştur. II. İzzeddin Keykâvus öncülüğünde Balkanlara göçen Müslüman Türkler de Balkanlarda Türk İslâm varlığının öncüsü olmuşlardır.

s.222;

⁵⁹ Aksarâyî, a.g.e., s.63/ Trk. trc. s.47; İ. ERDEM, a.g.t., s.168.

KAYNAKÇA

ABÛ'L-FARAC, Bar Hebraeus Gregory, **Abû'l-Farac Tarihi**, c.II Süryaniceden İngilizceye Trk. trc. Ernest A. Wallis Budge, Trk. trc. Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1987, c.II.

AKSARÂYÎ, Kerimüddin Mahmud, **Müsâmeret el-ahbâr ve müsâyeret el-ahyâr**, Haz. O. TURAN, Ankara 1944; Türkçe trc. Mürsel ÖZTÜRK, Ankara 2000.

ANONİM, **Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi (Selçuknâme)**, Trk. trc. Feridun Nâfiz UZLUK, Ankara 1952.

ANZERLİOĞLU, Yonca, "Bizans İmparatorluğunda Türk Varlığı", **Türkler**, c.7, s.218-232.

ARTUK, İbrahim, Cevriye ARTUK, **İslâmî Sikkeler Katalogu**, c.I, İstanbul 1971.

ARTUK, İbrahim, "II. Keyhüsrev'in Üç Oğlu Adına Kesilen Sikkeler", **Malazgirt Armağanından Ayır Basım**, TTK Ankara 1972, s.269-286.

el-AYNÎ, Bedreddin Mahmud b. Ahmed, **İkd el-cumân fi târihi ehl el-zamân**, Yay. M. M. Emîn, Kahire 1987-89, c.I-II.

BAL, Mehmet Suat, **II. İzzeddin Keykâvus Dönemi (1246-1262)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara 2004.

BARTHOLD, W., "Bâliş" md., **İA.**, MEB,

BAYBARS EL-MANSÛRÎ el-Devâdâr, **Kıtab el-Tuhfet el-Mülûkiyye fi'l-Devlet el-Türkiyye**, Yay. Abdülhamid Salih HAMDÂN, Kahire 1987.

-----, **Zübdet el-fikre fi târih el-Hicre**, H.725/ M.1325, Yay. D. S. Richards, Beyrut M.1998/H.1419.

BAYRAM, M., **Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu**, Konya 1991.

----- **Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren**, İstanbul 2001.

----- "Uç Beyi Mehmed Bey Kimdir?" **I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi (11 -13 Ekim 2000) Bildirileri I-II**. Konya 2001, s.155-162.

BUNİYATOV, Z. Musa, "12.-13. Yüzyıllarda Azerbaycan'la Küçük Asya Arasında Karşılıklı ilişkilerin Öğrenilmesinde Kafkasya'da Bulunan Anadolu Selçukluları Sikkelerinin Bir Kaynak Olarak Önemi" **X. TTKon.** c.III, Ankara 1991, s.1001-1012.

el-CÜVEYNÎ Alâeddin Atâ Melik, **Târîh-i cihân güşâ**, Trk. trc. Mürsel Öztürk, Ankara 1998.

CÜZCÂNÎ, M. **Tabakât-ı Nâsirî**, İng. trc. H. G. RAVERTY, Londra 1881, c.1.

DEWEESE, Devin, **Islamization and Native Religion in the Golden Horde**, Pennsylvania 1994.

ERDEM, İlhan, **Türkiye Selçukluları İlhanlı İlişkileri (1258-1308)**, A.Ü.D.T.C.F., Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1995.

ERKİLETLİOĞLU, H., GÜLER, O., **Türkiye Selçuklu Sultanları Ve Sikkeleri**, Kayseri 1996.

FÜRÜZANFER, B., **Mevlâna Celâleddin**, Trk. trc. F. N. UZLUK, İstanbul 1963.

G. AKROPOLITES, **Khroniki Singrafi**, Georgii Acropolitae, Opera, vol. I, ed. Heisenberg, Leipzig 1903.

HAMMER, Joseph Von, **Osmanlı Devleti Tarihi**, İstanbul 1983, c.I.

İbn-i Bîbî, **el-Evâmîr el-Alâiyye fi'l-ümûr el-Alâiyye (Selçuknâme)**, Tıpkı basım, Adnan Sadık ERZİ, Ankara 1956, Trk. trc. Mürsel Öztürk, Ankara 1996, c.I-II.

İSMAİL GALİP, **Takvîm-i Meskûkât-ı Selçukiyye**, İstanbul 1309.

KARPAT, H. Kemal, "Dobruca", md., **DİA**.

KOPRAMAN, Kazım Yaşar, **Mısır Memlûkleri Tarihi Sultan al-Malik al-Mu'ayyad Şeyh al-Mahmûdî Devri (1412-1421)**, Ankara 1989.

-----"Baybars I" md. **DİA**,

KUBAN Doğan, **Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı**, YKY., İstanbul 2002.

MEVLÂNÂ, **Mektuplar**, Trk. trc. A. GÖLPINARLI, İstanbul 1999.

Michael KIEL, "Sarı Saltık ve Erken Bektaşilik Üzerine Notlar", **TDAD**, c.3, S.19, 1990, s.25-47.

el-NÜVEYRÎ, **Nihâtyet el-Ereb**, Trk. trc. W. DE. TIESENHAUSEN, **Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler**, Trç. Trc. İ. H. İZMİRLİ, İstanbul 1941, s.259-260;

PACHYMERES, Georges, **Relations Historiques**, Edt. Albert FAILLER, Fr. trc. Vitalien LAURENT, Corpus Fontium Historiae Byzantinae 24, Paris 1984.

PAPPADOPOULOS, Jean B., **Théodore II Lascaris**, Paris 1908.

REŞİDÜDDİN, Fazlullah, **Câmi el-tevârih**, Açıklamalı İng. trc. W. M. Thackston, Harvard Üniversitesi Yay. 1999; Diğer bir yayın Behmen Kerimî, Tahran 1338.

RUNCIMAN, S., **Haçlı Seferleri Tarihi**, Trk. trc. F. İŞILTAN, Ankara 1989, c.III.

SEVİN, V., **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I**, Ankara 2001.

SEYYİD LOKMAN, **Seyyid Lokman Oğuz-nâmesi**, Türkçe transkripsiyonunu yayınlayan; Harun GÜNGÖR "Seyyid Lokman ve Oğuz-nâmesi", **TDAD**, İstanbul, Ekim 1986, s.91-103.

SİMON de Saint Quentin, **Histories des Tatares**, Yay. J. Richard, Paris 1965. (Beauvais, XXXII, Cap.26,27)

TURAN, O., "II. İzzeddin Keykâvüs'e Ait Bir Temlik-nâme" s.157-159; Halil SAHİLLİOĞLU, "II. İzzeddin Keykâvüs'ün Bir Mülknâmesi", **VD**, c.8, 1969, s.57-66.

-----, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul 1983.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, **Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal**, Ankara 1988.

WITTEK, P., "Yazijioghlu 'Ali on the Christian Turks of the Dobruja" **BSOAS** 1952, XIV/3, s.648-649.

YAZICIZÂDE ALİ, **Tevârih-i Âl-i Selçuk**, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, (Revân) Ktp. no.1390.

el-YÛNİNÎ, Kutbeddin Musâ b. Muhammed, **Zeylû Mir'ât el-zamân**, Dairetü'l-Maarifü'l-Osmaniyye, Haydarabad 1955, c.II.

ZACHARIADOU, Elizabeth, "Oi Hristianoï apogonoï tou İzzeddin Kaikaous II. sti Veroia (Veria'da II. İzzeddin Keykâvus'un Hristiyan torunları)", **Makedonika**, VI, 1964-1965.